

Kulturális közkinccsek feltárása nyílt bibliográfiai adatok révén

HORVÁTH Ádám – NÉMETH Márton

1. Bevezetés

A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára (továbbiakban: MNM KK) 2016-ban nyíltta tette online katalógusa összes bibliográfiai adatát.¹ Tanulmányunkban általánosabb összefüggésrendszerbe ágyazva mutatjuk be az adatok nyilvánossá tételének elméleti hátterét.

A nyílt adatok mozgalma több éves múltra tekint vissza, de a könyvtárak körében csak az utóbbi időben terjedt el, hogy a gyakorlatban már régóta nyílt adataikat a megfelelő – nemrégiben létrejött – jogi eszközök segítségével félreérthetetlenül nyílnak nyilvánítsák. Ma már egyre több könyvtár teszi adatait a közkinccs részévé és mond le az általa készített bibliográfiai rekordok (újra)felhasználásának jogi és technikai korlátozásáról (például a British Library, mely nem is olyan régen még pénzért árulta rekordjait).

A 2010 végén létrejött új jogi eszköz a *Creative Commons (CC0) Közkinccs nyilatkozat* lehetővé teszi, hogy az általunk létrehozott termékek a közkinccs részei legyenek, azaz ne legyen rajtuk szerzői jogi korlátozás és akár hasznoszerzés céljára is fel lehet használni.

Az MNM KK bibliográfiai rekordjainak nyílttá tételét az is indokolta, hogy azok részben vagy egészben gyakorlatilag már régen a közkinccs részei, tehát: a) a könyvtár katalógusának keresőfelületéről szabadon letölthetők; b) a Z39.50 interfészekeken keresztül szabadon letölthetők; c.) az OAI-PMH szervereken keresztül szabadon letölthetők; d) a rekordok részei közös adatbázisoknak (MOKKA-R és múzeumi könyvtárak közös keresője).

A bibliográfiai rekordok nyíltágának kimondása tehát egy meglévő helyzet egyértelművé tétele. Ez a lépés amellelt, hogy a) hozzájárul a rekordok (újra) felhasználásához a kutatás, az oktatás, a könyvtári világ és az élet számos más területén; b) biztosítja a bibliográfiai rekordok teljes kihasználtságát; c) lehetőséget ad a tartalmak mások általi elemzéséhez; d) lehetőséget ad új alkalmazások létrehozására, melyeket mi is hasznosíthatunk a későbbiekben; e) amennyiben külső, közgyűjteményi, illetve üzleti partnerek húznak hasznot a rekordjainkból, az közvetve a könyvtárunk fontosságát hangsúlyozza: a felhasználóknak tehát elemi érdeke lesz a könyvtár fennmaradása; f) a bibliográfiai adatok nyílttá tételét az is hangsúlyozza, hogy a könyvtár tevékenysége része a társadalom közös tudáskinccse építésének.

A nyíltság egyben ingyenességet is jelent, de csak a felhasználó számára rendelkezésre álló csatornák használata esetén. Amennyiben a felhasználó speciális szempontok szerinti válogatást kér a bibliográfiai rekordokból, akkor ezért az értéknövelt szolgáltatásért – de továbbra sem magukért a rekordokért – már lehet ellenszolgáltatást kérni. A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtárának nyíltá tett adatai a HUNTEKA adatbázisban lévő adatok.

Az alábbiakban összefoglaljuk, hogy melyek a nyíltá tett legfontosabb lépései. Legelőször az intézmény vezetőségének hozzájárulását kell megszerezni. Nem árt intézkedési tervet is készíteni a cél elérése érdekében szükséges gyakorlati lépések összefoglalására. Az adatok nyílt publikálásának alapvető kelléke a sokféle szabványos, széles körben használt formátumban (MARC, DC, RDF, stb.) történő hozzáférés biztosítása, minél többféle csatornán (OPAC, Z39.50, OAI-PMH, stb.) keresztül és bármiféle akadályozó tényező (felhasználónevek, jelszavak) használata nélkül. Bármilyen szabványos formátumot nyíltá tehetünk, mégis a nyíltá tett legmagasabb szintje az, amikor adatainkat kapcsolt adatok (linked data) formátumban is közzé tesszük. A különféle formátumokat elő kell állítani majd pedig többféle csatornán keresztül biztosítani kell akadálymentes elérésüket. Amikor ezekkel megvagyunk, az adatainkat nyíltá kell nyilvánítanunk az intézmény honlapján elhelyezett weblap² segítségével. A weblapnak tartalmaznia kell a nyíltá tett adathalmaz leírását és az egyértelmű jogi nyilatkozatot. Fel kell sorolni a szolgáltatott formátumokat és azokat a csatornákat, melyen keresztül az adatok hozzáférhetőek. Célszerű az adatok minőségére utaló megjegyzéseket is elhelyezni a weblapon, valamint a felhasználók visszajelzését kérni. A weblapot a jogi státuszra, illetve a szabványos adatközlésre utaló jelvényekkel színesíthetjük. A nyílt adathalmaz számos felületen bejelenthető.³ Kiemelkedő jelentősége van a közösségi médiafelületeken történő híradásnak és a szakmai levelezőlistákon történő publikációknak. Igen fontos, hogy adatkészletünket bejelentsük a <http://datahub.io> oldalon is.

A továbbiakban a nyílt adatok publikálását egy szélesebb történeti, elméleti keretrendszerbe ágyazzuk, majd bemutatjuk az ezen a területen megfigyelhető főbb törekvéseket.

2. Az Open Data mozgalom történeti áttekintése⁴

Napjainkat a bibliográfiai adatokat nyíltá tevő mozgalom folyamatos előretörése jellemzi, mely szervesen illeszkedik az Open Data mozgalomba. A továbbiakban először az Open Data mozgalmat bemutató történeti áttekintéssel szolgálunk. Az összefoglaló elsődleges forrása a vonatkozó angol nyelvű Wikipedia-szócikk, illetve a hivatkozott forrásmunkák (http://en.wikipedia.org/wiki/Open_Data).

Az Open Data (nyílt adat) egyszerre jelent egyfajta szakmai filozófiát és e filozófia alapján működő gyakorlati mozgalmat. Legalapvetőbb célkitűzése, hogy az adatok mindenfajta szabadalmi és szerzői jogi, illetve bármely egyéb korlátozástól mentesen, szabadon hozzáférhetőek legyenek. Felfogásában illeszkedik az egyéb nyílt hozzáférési filozófiát és gyakorlatot képviselő mozgalmakhoz (nyílt hozzáférés, nyílt forráskód). Meg kell említenünk, hogy e mozgalmak közt nincs semmiféle logikai alapon nyugvó természetes kapcsolat, célkitűzéseik elemei az egyes gyakorlati modellekben számtalan módon kombinálódhatnak.

Az Open Data filozófiai háttere és gyakorlati alapelvei kellő történeti és szakmai megalapozottsággal bírnak, maga a kifejezés viszont még újdonságnak számít: az adat kifejezés abban az értelemben használják, ahogyan a tudományos kutatás publikációi, illetve az adatvezérelt világháló elméleti és gyakorlati oldala határozza meg annak fogalmát és tartalmát. Néhány esetben (így a bibliográfiai rekordok esetében is) talán az Open Data kifejezést pontosabb lenne inkább open metadata (nyílt metaadat-hozzáférés és -felhasználás) értelemben meghatározni. A kifejezéseknek még hiányzik a megfelelően egzakt, formalizált tudományos definíciós formája. Az Open Data mozgalom céljait és gyakorlatát legjobban a közelmúltban megjelent tudományos publikációk segítségével lehet megragadni (a pontos hivatkozásokhoz, évszámokkal együtt lásd az idézett Wikipedia-szócikket).

E témakörnek sokféle megközelítési módja lehetséges, attól függően, hogy térképekről, humán genomról, kémiai összetevőkről, matematikai formulákról, képletekről, illetve élettudományokról vagy biodiverzitásról beszélünk. Az alapvető kihívás szinte minden esetben az, hogy önmagában vagy származtatott módon komoly kereskedelmi értéket képviselő, piaci termékek fejlesztésének alapjául szolgáló adatokról beszélünk. Az említett adatok felhasználása éppen ezért a legtöbb esetben szigorú szabályozó és ellenőrző mechanizmusok hatálya alatt

áll. Megnyilvánulási formái az adat újra felhasználását gátló korlátozott hozzáférés technikáiban, a licenc, a szabadalmi és a szerzői jogi szabályozásban öttenek testet.

Az Open Data filozófia képviselői szembe helyezkednek ezzel a megközelítéssel. Hivatkozási alapjuk legfontosabb tényezője, hogy ezek a korlátozások közjavakat zárnak el a társadalom elől, éppen ezért fel kell oldani azokat, és hozzáférhetővé kell tenni bármilyen hozzáférési korlátozás, illetve anyagi elmentételezés követelése nélkül. A másik fontos alapelv az adatok térítésmentes újrafelhasználhatóságához kapcsolódik: az újra felhasználás cselekményéhez nem kell engedélyt kérni, de az újrafelhasználás módja (például származtatott művek, termékek létrehozatala esetében) viszont már a megfelelő licenc szabályozás függvénye lehet.

A kérdéskör azért is értékelődött fel mostanság, mert a fejlett és globalizálódó technikai háttér magával hozza az adatok világméretű megosztásának minden eddiginél egyszerűbb módozatait, a minden eddiginél szélesebb együttműködés és tudásátadás kereteit. Ezzel szemben az Open Data mozgalom főbb szereplői felhánytorgatják, hogy leginkább abban folyik a verseny, hogy milyen módon zárjuk el az adatokat egymás elől, megfojtva így saját magunkat a globális tudásátadás és a kooperatív innováció esélyeitől. Nagyon sok tudós nem törődik azon adatok jogállásával, melyeket publikációi révén nyilvánosságra hoz. Nincsenek tudatában annak, hogy írásuk nyilvánosságra hozatalával a felhasznált és nyilvánosságra hozott nyers adatokkal implicit módon a közjót gazdagítják. A kiadó vagy egyéb közreműködő által felállított bármilyen licenc alapú korlátozás az adathozzáférést érintően épp a közjót sérti meg ez által. Gátolja a publikáció nyitott légkörben történő adatközpontú megvitatását és a nyers adatok újra felhasználását. Erre a tisztázatlan helyzetre üzleti modellek épülnek rá, például az IEEE (<https://www.ieee.org/index.html>), mely aggregálja az adatokat, ellátja szerzői jogi védelemmel, majd tovább értékesíti azokat.

Az Open Data mozgalom képviselői harcot hirdetnek az adatok visszaszerzéséért a kereskedelmi szereplőktől. Alapelveként rögzítenék továbbá azt, hogy az adat legfőbb tulajdonosává a felhasználó válik abban a pillanatban, hogy megismeri és felhasználja azt. Történetileg nézve 2000 után kezdődött el a mozgalom nemzeti és nemzetközi szintű intézményesülése. Az OECD-országok 2004-ben foglaltak állást arról, hogy közfinanszírozású archívumokat kell felállítani min-

den országban, melyek a közvagyonként megjelenő adatkincset őrzik meg és szolgáltatják nyilvánosan. Az OECD 2007-ben publikációt is megjelentetett,⁵ mely az alapelvek rögzítése mellett ajánlásokat fogalmazott meg a közfinanszírozású kutatások eredményeként létrejött adatokhoz való hozzáférés módozatairól. Ez az ajánlás fontos eleme a nemzetközi informális (soft) jogalkotás folyamatának.

2005-ben *Edd Dumbill* próbálta meg tisztázni, mely területek tartoznak az Open Data mozgalom elsődleges tárgykörébe. Megemlíti a nyílt kormányzást, a világhálós közszolgáltatások és közösségi szolgáltatások rendszerét, az innovatív, zöldmezős kutatások révén születő adatokat, a tudományos és akadémiai publikációk tartalmi és metaadatait, a szellemi tulajdonjoggal kapcsolatban felmerülő adatokat, az individuális alapú webszolgáltatások adatait (pl. blogok) és a szemantikus webet.⁶

2006-ban a *Science Commons* washingtoni konferenciáján számos kutatási területet vizsgáltak s legfőképp a biotechnológiai kutatási tevékenység hátterbe szorulásáról festettek drámai képet, miután az elsődleges nyers adatok drasztikus mértékűvé vált zárt volta, s a hozzáférés költsége gazdaságtalanná és fenntarthatatlanná tette az iparág legtöbb szereplője számára kutatás-fejlesztési tevékenységük fenntartását. Az előbb említett szervezet a SPARC Europe-pal partnerségben egy olyan szerzői jogi gyakorlati függelékrendszerrel dogozott ki, mely a meglévő szerződéses feltételeket módosítva, kiegészítve növeli az Open Data szellemiség alapelveinek érvényesülését.⁷

A történeti folyamat egyik jellemző csúcspontja a *Panton Alapelvek* 2010-ben történt közzététele.⁸ Az alapelvek az Open Data filozófiáját és gyakorlatát foglalják keretbe, egyben tudományos közleményekben népszerűsítve is azokat. Ezen túl alapelveket fogalmaz meg az adatszolgáltatók számára, hogy miképp tudják adatkincsüket Open Data kompatibilissé tenni. Érdemes felsorolni, hogy az Open Data megközelítés alapján melyek a legfontosabb nyílt teendő területek:

- az emberi fajjal kapcsolatos kutatási eredmények adatai (a humán genom és a humán organizmusok adatai, orvostudományi területek, környezeti adatok);
- a közpénzt felhasználó kutatások eredményeként létrejött adatok teljes nyilvánosságának kötelezettsége;
- a kormányzati szervezetek által megrendelt, illetve általuk végzett kutatások adatai;

- a tények megfogalmazását ne lehessen törvényes szerzői jogi védelemmel ellátni (bár nem világos, hogy a tudományos tények, nyers adatok rögzítése a teljesszövegű publikációkban a szerzői jog hatálya alá tartozik-e);
- a kutatásokat érintő szponzorációs támogatás teljes mértékben való teljesítése ne valósulhasson meg a kutatás során keletkezett, illetve felhasznált adatoknak nyílt módon való közzétételéig;
- az adatok újra használhatóságának korlátozása ne teremtsen zárt információhozzáférést (lásd a fentebb írottakat);
- a társadalmat érintő közszolgáltatások zökkenőmentesen történő ellátásához szükséges adatoknak is nyíltaknak kell lenniük (pl. közadatok, térképészeti adatok stb.);
- a tudományos kutatások körében az új felfedezések arányszámának növelése az információhozzáférés feltételeinek javításával.

Nyitott kérdés, hogy míg a természetes személy által készített tudományos összefoglalók, hivatkozások, tömörítvények a nyers adatok különféle feldolgozási módjai többnyire elfogadottak, mint szerzői jogot nem sértő publikációs formák, mi a helyzet a robotok által végzett, hasonló célú automatizált tevékenységgel?

Miután az Open Data mozgalom relatív nézőpontból nézve új jelenség, ezért nem alakult ki még ellene olyan szervezett ellenerő, mint egykor a kiadók részéről a nyílt hozzáférés ellen. Egyelőre egyedi intézményi szinten nyilvánul meg a vitás pontok, ellenvélemények kifejtése. Ezek a következő főbb pontok köré csoportosulnak:

- A non-profit gazdasági tevékenység keretében végzett adatkereskedelem profitja elengedhetetlenül szükséges más közösségi célú tevékenységek finanszírozásához.
- A kormányzat speciális jogosítványokat ad egyes szervezetek számára Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban is a költségeik legalább részletes fedezésére adatkereskedelmi tevékenységek révén.
- A közpénzből finanszírozott kutatások nem használhatók fel a magánszektor kutatási eredményeinek duplikálására, illetve a piaci verseny szűkítésére.

Érdekes összefüggésrendszere van a nyílt hozzáférés és a nyílt adat mozgalmaknak is, mely segít tisztázni az Open Data definíciós nehézségeit is. A kettő ugyanis értelmezési tartományában élesen elkülönül egymástól, s ugyanez érvényesülhet adott eset-

ben szerzői jogilag is. A nyílt hozzáférés hatóköre a publikációk, prezentációk stb. teljesszövegű tartalmi köre. Emberek által olvasott szövegről van szó, mely szignifikációja és interpretációja révén része a tudományos kommunikáció folyamatának. A nyílt adat ezzel szemben nem foglalkozik a publikációk előbb vázolt direkt szignifikációs tartalmával és interpretációs üzenetével. Ezzel szemben a publikációkban lévő nyers adatokra koncentrálnak, ezeket dolgozza fel adatelemző és adatbányász módszerek segítségével. Az adatok önmagukban is legalább olyan hasznosak lehetnek a tudományos társadalom szempontjából, mint a publikáció tudományosan szignifikáns, interpretációs megközelítésmódjai. A tudósok számára az elsődleges nyers adatokhoz való hozzáférés adja meg azok új szempontú csoportosításának, feldolgozásának esélyét, s új felfedezések, tudományos eredmények megalkotását. Ezért van hatalmas tétje az Open Data megközelítésmódja szerint annak, hogy a publikációban lévő tényszerű nyers adatok nyílt hozzáférésűek legyenek, s ne érintse azokat szerzői jogi szabályozás semmilyen esetben sem. Másfelől ha maguk a nyers adatok nem védettek szerzői jogilag, az a publikáció szignifikációs és interpretációs körének jogállását nem érinti, mert az akár zárt módon, szerzői jogilag védett is lehet. Ez utóbbi a nyílt hozzáférés értelmezési tartományába tartozik, s kívül esik a nyílt adat interpretációs hatókörén.

Sajnos a gyakorlatban ennek az elkülönítésnek szinte semmi nyoma sincs még, a tudományos publikációk függelékében közölt adattáblák, illetve a feldolgozott tényszerű nyers adatok ugyanúgy (az előfizetési feltételek szerint) érhetők el, mint a publikáció teljesszövegű szignifikációs és interpretatív feldolgozásai. Ebben változást hozhat, hogy ma már az online tudományos publikációkat is el lehet látni tartalomjelölőkkel és így az publikációk adat része önálló életet élhet.

A jelen felé mutató lépés a digitális közkinccs fogalmát körüljáró Ajánlás kiadása az Europeana részéről. Ehhez járulnak azok az egyre markánsabban formálódó szolgáltatási keretek, melyek a nyílt formátumban megosztott digitális közkinccs előállítását, felhasználhatóságát kívánják biztosítani. A következő fejezetekben ezeket a témaköröket járjuk körül.

3. Europeana⁹ – Public Domain Charter¹⁰

3.1. A Charter relevanciája a bibliográfiai adatok vonatkozásában

A Charta (Charter) a közkinccsbe (public domain) tartozó hagyományos dokumentumok digitalizálása eredményeként létrejött elektronikus dokumentumok nyíltsága mellett érvel, de nem foglalkozik a bibliográfia adatokkal. Azért idézzük fel mégis, mert az Europeana a könyvtárak, levéltárak és múzeumok fontos partnere, és nagyon meggyőzően mutatja be a közkinccs fontosságát és társadalomban betöltött szerepét. A Charta ismertetését követően rövid áttekintést nyújtunk az Europeana nyílt közgyűjteményi adatokkal kapcsolatos stratégiai céljairól is.

3.2. Az Ajánlás alapelvei

Az Europeana építésében központi szerep jutott a public domain eszméjének. A Charta rögzíti a digitális közkinccsrel kapcsolatos legfontosabb alapelveket és ajánlásokat, melyek iránymutatásul szolgáltak az Europeana építése során. Az Ajánlás bevezetőjében leszögezik, hogy a digitális közkinccsből vezethető le a társadalom közös tudáskincse, mely utat mutat új szellemi teljesítmények létrehozásához. A közjó élő társadalmi gyakorlata elválaszthatatlan a társadalom jólétének biztosításától. Az analóg világban megjelenő közkinccsekhez kötődő jogosultságok akadálytalanul átvihetők az adott dokumentum digitális manifestációjára is. A Charta alkotói szerint önmagában a digitalizálás nem teremt újfajta jogosultságokat az alkotásokat illetően. Az első fejezet a természetes közkinccseken alapuló környezet társadalmi szabályozási alapelveit rögzíti. A múzeumok, levéltárak és könyvtárak a társadalom emlékezetének őrei a fizikai és a virtuális világban egyaránt. A hálózati alapú információs társadalom megszületése élővé teszi a közkinccsekhez kapcsolódó alapelveket. A közkinccs fogalmának digitális környezetben való továbbéléséhez meghatározzák a minimális követelményeket. Az állományban található közkinccsek kereskedelmi célú felhasználását sem kívánják ellehetetleníteni. Három elvet rögzítenek a közkinccshez kapcsolódóan:

- A szerzői jogi védelem ideiglenes állapota: a szerzői jogi szabályozás a szerzők és egyéb érdekelt természetes és jogi személyek méltányos érdekeit védi időhatárhoz kötötten. Amint a jogosultsági védelem lejár, az adott művek, alkotások természetes módon kerülnek a közjavak érdekkörébe,

annak hatálya alá minden külön szabályozási intézkedés nélkül.

- Ami a közkinccs hatálya alatt áll, annak meg is kell maradnia annak hatálya alatt: a közkinccs alapú művek, alkotások fölötti exkluzív ellenőrzési jogosultság nem jelenti egyben a felhasználás, reprodukció feletti korlátlan jogosultságot is. A helyzet éppen fordított, nem szabad sem elméleti szerződéses, sem praktikus műszaki, informatikai akadályokat támasztani a közkinccs alapú dokumentumok reprodukciója felé. A közkinccs hatálya alá analóg módon tartozó dokumentum állapota nem változik meg annak digitalizálásával sem. A hozzáférés szabályait a közkinccs fogalmát leíró alapelvek adják meg mindkét környezetben.
- A közkinccs szabályozása alá tartozó mű, alkotás megfelelő jogosultságokkal bíró felhasználója szabadon (újra)felhasználhatja, másolhatja és módosíthatja az adott művet, alkotást. A jogszerű felhasználókat a fenti cselekmények megvalósításában semmilyen szerződéses, illetve műszaki technikai jellegű korlátozás nem akadályozhatja. Amint az adott alkotás, mű a közkinccs hatálya alá kerül, egyben megszűnik bármiféle korlátozás érvényesítésének lehetősége.
- A következő ajánlás a közkinccs funkciójának megőrzésével foglalkozik. A kérdés azért különösen aktuális, mert a szerzői jog tárgyi és időbeli hatályának egyre gyorsuló kiterjedése jelzi az utóbbi évtizedeket. A közjó alapelveinek érvényesülése elengedhetetlen ahhoz, hogy társadalmi és állampolgári szinten is szembesülhessünk közös kulturális örökségünkkel, és hogy használhassuk annak kincseit. A következő pontok az előbb jelzett tendenciák ellenében fogalmazódnak tehát meg:
 - Bármely, a szerzői jogot érintő változtatás esetében fel kell mérni annak a közkinccsek területére gyakorolt hatását is.
 - A vizsgálatnak nem szabad csupán visszamenőlegesnek lennie. A fent vázolt szerzői jogi kiterjesztési tevékenységek, melyek a 20%-ban váltak igazán markánsná, elzárják a társadalmat kulturális örökségének egy jelentős szeletétől. Ez a tiltó, korlátozó tevékenység egyrészt szabályozási, másrészt gyakorlati műszaki-technológiai szinten valósul meg. Az ajánlás szerint óvakodni kellene a hasonló célú kiterjesztésektől (lásd az előző felsorolás 2. ajánlását is).
 - Semmilyen szerzői tulajdonjoggal kapcsolatos jogosultság érvényesítése nem korlátozhatja a köz-

kincsek körébe tartozó alkotásokhoz, művekhez való hozzáférést.

- A közkincs rendszere fontos belső egyensúlyi eleme a szerzői jogi szabályozásnak. Ez a fontos kiegyensúlyozó szerepe nem manipulálható olyan elemekkel, amelyek kiterjesztenének vagy újra bevezetnének különféle korlátozásokat a közkincs hatálya alá tartozó alkotásokra. Ilyen törekvések tetten érhetők például az ipari védjegy oltalom területéhez kapcsolódva, és számos iparral kapcsolatos egyéb szellemi tulajdonjogi területen is. Ezen előírások szükségtelenül és károsan akadályozzák a közkincs hatálya alá tartozó művek, alkotások másolását, (újra)felhasználását.

3.3. Az Ajánlás tartalmi háttéréről

A közkincs alá tartozó közös tudáskincs használata szervesen átszövi a társadalom életét. A tudás és az információ digitalizálásával egyre több olyan jogi érvénnyel bíró szerződés, rendelkezés születik, mely kiterjeszti a közkincs jogi előírásait a digitális információs javak tág körére is. Az Europeana létezésének és működésének is ez az egyik kiindulópontja. Az Europeana alapvető célja, hogy közös keretek között összegyűjtse, feldolgozza és hozzáférhetővé tegye az európai kulturális örökséget. Továbbá ösztönzőleg hat e tevékenységével az európai tudásmegosztás, a kreatív befektetések és innovációs kapacitások bővítéséhez is. Az itt vázolt alapelveket magáévá teszi az Europeana alapítója az Európai Bizottság és az *Europeana Alapítvány* is, mely üzemelteti a szolgáltatást.

Az Europeana Alapítványt olyan nemzetközi egységek hívták életre, amelyek a tagjaikon (múzeumok, könyvtárak, levéltárak) keresztül közvetlenül tárolják, őrzik és feldolgozzák a kontinens kulturális örökségét, s amelyek a tartalmat szolgáltatják az Europeana felé. Az Europeana Alapítványnak alapvető érdeke a közkincs értelmezésének és használatának egyértelműen tisztázott volta. Az Europeana erőteljesen kötődik az európai közönséghez, s működésével a közjót kell szolgálnia.

A Charta közpolitikai állásfoglalás, nem jogi érvénnyel bíró szerződés. Ennek megfelelően nem korlátozza egyetlen európai tartalomszolgáltató pozíciót sem. Az Europeana Alapítvány célja az Ajánlás közreadásával az volt, hogy lendületet adjon a vitának a közkincs hatálya alá tartozó közvagyon nyilvánosságának és hozzáféréseinek feltételeiről az európai

kulturális intézmények, szakpolitikai döntéshozók és intézményfenntartók körében.

Az Europeana Alapítványnak a hozzáférésről és az (újra)felhasználásról itt lefektetett álláspontja a tartalomszolgáltatóinak szakpolitikai irányvonalát követi. Minden egyes tartalomszolgáltató egyedileg felelős a tartalomszolgáltatás irányvonalainak kijelöléséért. Ez utóbbi egyértelműsíti és tisztázza a tartalom-felhasználási és -ellenőrzési jogosultságokat, s egyedileg határozza meg az Europeana felé történő adatszolgáltatásának feltételeit. Ennek következtében a Chartában foglalt alapelvek megvalósításának igen színes gyakorlati megvalósításával találkozunk az egyes partnerintézmények részéről.

A Public Domain Charta a felhasználók javára támogatja a konzisztencia növelését. A felhasználók a tartalomszolgáltatók által megfogalmazott feltételek útvesztőiben bolyongva, folyamatosan reklamálnak. Néhány tartalomszolgáltató díjat számol fel a letöltésért, sőt a hozzáférésért is olyan digitális objektumok esetében, melyeknek analóg manifesztációja a közkincs hatókörébe tartozik. Ezzel akadályt állítanak azok előtt, akik legitim hozzáférést kívánnak szerezni kulturális örökségük közkincs hatálya alá tartozó szeletéhez.

© A közkincs definíciója

Az ajánláshoz fűzött kommentár tartalmazza a közkincs definícióját: mindazon tudás és információ összessége, mely nem tartozik a szerzői jog hatálya alá. Még vita tárgya, hogy a meghatározás vonatkozik-e a digitális manifesztációra is az analóg manifesztációhoz hasonló feltételek szerint. A közkincs tehát – ahogy a korábbiakban már jeleztük – kompromisszum a szerzői jogtulajdonosok igényei és a társadalom a saját kulturális örökségéhez való, korlátozás nélküli hozzáférés követelményei között. A közkincs hatálya alá tartozó információs vagyon két típusát különíti el a kommentár:

Lejárt szerzői joggal rendelkező alkotások, művek halmaza

Európában a szerzői jogi védelem időtartama hetven év, a legkésőbb elhalálozott alkotó elhunytának időpontjától kiindulva. A határidő leteltével ez az időleges korlátozás elveszti érvényét, s így a felszabaduló alkotások, művek a közkincs hatálya alá kerülnek. Praktikusan ez annyit jelent, hogy a 20. század előtt keletkezett kulturális örökség felhasználása kívül esik a szerzői jog keretein, s így a közkincs hatókörébe tartozik.

Szerzői joggal nem védett, a közjó tárgykörébe tartozó alapvető információk

Az eredetiség híján lévő alkotások, művek nem tartoznak a szerzői jog hatálya alá. Ugyanez igaz a gondolatokra és tényekre is, bár ezek konkrét mű és alkotás szintű tartalmi megjelenése, ábrázolása, kifejezőmódja már a szerzői jog hatálya alá tartozik a fent említett határidőig (lásd a történeti fejezetben említett Open Access és az Open Data közti különbségtételt, mely pont ezt a szabályt tükrözné le, ha átültetődne a gyakorlatba). A szerzői jog alól mentesülnek a törvények s egyéb állami jogszabályi és közigazgatási rendelkezések szövegei is. Az alapvető közjó körébe tartozó információk a társadalom működéséhez létfontosságúak, éppen ezért még korlátozott időtartamra sem védhetők le a jogi szabályozás által.

Érdeemes megjegyeznünk (s már a korábbi fejezetben is láttuk), hogy a közkinccsen túl számos egyéb ajánlás és szabályozás foglalkozik a jogszabályi korlátozások limitálásával, s a kivételek meghatározásával. Mindezek mögött ugyancsak megbújik a közös kulturális örökséghez, a tudás, a kultúra valamely szeletéhez való minél teljesebb hozzáférés kívánalma. Mindezen szabályozási elemek garantálják, hogy a szerzői jog kedvezményezettjeinek és birtokosainak igényei ne kerüljenek ellentmondásba a legalapvetőbb társadalmi igényekkel, elvárásokkal, s egyben biztosítják a speciális igényekkel, szükségletekkel rendelkezők információellátását, illetve mindazon intézmények munkájának zavartalanságát, melyek a társadalmi kohézió szempontjából meghatározó súllyal bírnak. A közkinccs olyan tudáskincset takar, mely magában foglalja a társadalmi emlékezet szinte összes dimenzióját. A megelőző évszázadok tudáskincsének szabad hozzáférhetősége pedig mindig szilárd alapul szolgált az új felfedezések felé, az innovatív gondolkodás és cselekvés irányába. S egyben fontos nyersanyagául is szolgál a gazdasági növekedés serkentését célzó gazdasági tevékenységeknek, s a kortárs tudomány, valamint a kortárs kultúra erőfejtései, alkotásai számára.

☉ A közkinccs és a digitális világ

Az Ajánlásokhoz fűzött kommentárok utolsó szelete az alcímben jelzett témakört járja körül. Az internet előtérbe kerülése a tudásmegosztás és a kreatív megoldások olyan új formáit hozza magával, melyekre korábban még gondolni sem lehetett. A virtuális tér által felkínált lehetőségekkel a jogalkotás is csak jelentős fáziskéséssel tud lépést tartani. Nagy kihívást

jelent ez a kulturális közgyűjtemények számára, melyeknek teljesen újra kell fogalmazniuk önmagukat (társadalmi szerepüket, hatókörüket, szolgáltatási kínálatukat). A közgyűjtemények évszázadok óta az analóg tudáskincs megőrzésével és szolgáltatásával vannak megbízva, és – mint közjót érintő szolgáltatást – többnyire az adófizetők pénzéből végzik ezt a feladatot. A közkinccs által az előzőekben felvázolt kultúrkinccs őrzése és szolgáltatása központi szerephez helyezi a továbbiakban is ezeket az intézményeket. A digitális kultúra felé történő átalakulás azonban hihetetlen erőfeszítésekkel, kihívásokkal jár az egész intézményrendszer számára. A digitális gyűjtemények megteremtése és fenntartása igen költséges. A kulturális szektor híján van a megfelelő erőforrásoknak e tevékenységek ellátásához. A kormányzatok, állami fenntartói szervek részéről elvárásként, illetve kívánalomként fogalmazódik meg a tartalmak licencelése a magánszféra szereplői irányába a digitalizálás anyagi erőforrásainak megteremtésének biztosítása céljából.

A közszféra és a magánszféra között létrejövő egyik együttműködési forma a PPP (public–private–partnership) szerint a magánszféra piaci szereplője állja a digitalizálás költségeit, cserébe exkluzív jogokat kap a tartalomhoz való hozzáférésben (hogy piaci alapon neki is kifizetődő legyen a vállalkozás). Ezek a kizárólagos jogosultságok azonban alapjaiban mondanak ellent a közkinccs szellemiségének (amennyiben olyan munkákat érintenek, melyek analóg manifesztációjukban a közkinccs hatálya alá tartoznak).

Az előbb vázolt exkluzivitás a hozzáférés és az (újra) felhasználás lezárásával újabb gátakat emel a kulturális közintézmények és felhasználók – az ismeretterjesztésben, tudásátadásban igen érintett diákok, tanárok, fejlesztők s az egyszerű állampolgárok – közé. Az intézmény alapfunkciója és társadalmi missziója kérdőjeleződik meg ez által. Az értéknövelt kereskedelmi alapú szolgáltatásoknak úgy kell megvalósulniuk, hogy ne zárják ki az analóg közkinccs alapú munkák digitális manifesztációihoz való korlátozás nélküli közkinccs hozzáférést. Az intézményeknek létérdeke, hogy a fentebb vázolt szempontok szerint sikerrel vívják meg ez a harcot.

A központi politikai és a szakpolitikai döntéshozó és döntésformáló szinteken is társadalmi érdek a közkinccs körébe tartozó információk és tudásvagyon digitalizálása. Ha egyszer már digitalizálva lett, akkor legyen hozzáférhető a kreatív iparágak képviselői, a kutatás-fejlesztésben érdekelt szereplők, s a műszaki

irányultságú befektetők számára. Ily módon kiindulópontként szolgálhat új gondolatok megjelenésére, s gyakorlati alkalmazások fejlesztésére.

A Charta legfőbb célja, hogy világos üzenetet küldjön a tartalomszolgáltatóknak, a szakpolitikai döntéshozóknak és a nagyközönségnek arról, hogy az Europeana és az Europeana Alapítvány kiáll a közkinccs koncepciója mellett a digitális világot illetően, és teljes mértékben támogatja és erősíti ennek megvalósulását. (Naprakész tudásra van szükségünk ahhoz, hogy megértsük e létfontosságú erőforrás természetét.)

4. Az Open Data mozgalom szervezeti keretei

A nyílt adatok mozgalomának szervezeti keretét az Open Knowledge Foundation (OKF)¹¹ adja. Az OKF különféle projektek és munkacsoportok által fejti ki hatását. 2008-ban az OKF létrehozta az Open Data Commons¹² (nyílt közösségi adat) projektet, hogy jogi eszközöket adjon az adatok nyílttá tételéhez. A projekt eredményeiről a következő fejezetben adunk áttekintést.

Az OKF mellett fontos szerepet játszik az Open Definition¹³ (nyílt meghatározás) projekt is. A projekt közösségi együttműködés alapján dolgozik egy tanácsadó testület irányításával. Az Open Definition projekt célja, hogy meghatározza mi is az a nyílt tudás (Open Knowledge Definition), melyet a 7. fejezetben ismertetünk.

Az OKF létrehozta a nyílt bibliográfiai adat munkacsoportot (Open Bibliographic Data Working Group).¹⁴ A munkacsoport ajánlása szerint a bibliográfiai adatoknak, különösen a közpénzen keletkezőknek nyíltaknak kell lenniük. A munkacsoport tevékenységét a 8. fejezet mutatja be.

5. Az Open Data Commons projekt

A nyílt közösségi adat projekt célja az adatok nyíltságot biztosító jogi eszközök létrehozása volt. A projekt keretében születettek meg a következő jogi eszközök: Public Domain Dedication and License (PDDL) – Public Domain for data/databases

- Attribution License (ODC-By) – Attribution for data/databases
- Open Database License (ODC-ODbL) – Attribution Share-Alike for data/databases.

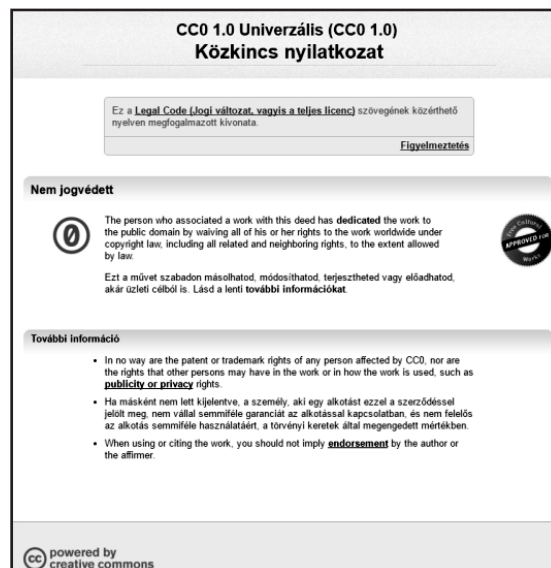
6. Creative Commons

A Creative Commons (CC – kreatív közjavak) engedélyei sokáig nem voltak alkalmazhatók könyvtári környezetben sem a bibliográfiai adatokra, sem a digitalizált művekre. 2010 októberében az Europeana kezdeményezésére létrejött egy új jogi Creative Commons formula, a Public Domain Dedication (Közkinccs nyilatkozat), melyet az alábbiakban röviden bemutatunk. Az Europeana az első alkalmazója volt ennek az új formulának.¹⁵

6.1. Közkinccs nyilatkozat (CC0 1.0 Universal) – rövidített változat

A meghatározást kép formájában emeljük be, mert fontosak az alkalmazott grafikai jelek is.¹⁶

A Creative Commons mellett még számos jogi licencléhetőség áll rendelkezésünkre a nyílt adatok közzétételére. (A következő fejezetben ismertetett Open Definition Project vonatkozó oldalán tájékozódhatunk ezekről.)¹⁷

7. Az Open Definition projekt

A nyílt definíció projekt weboldala tartalmazza az Open Knowledge Definitiont, azaz a nyílt tudás definícióját magyarul is. Az oldal olyan ikonokat is szolgáltat, melyeket weboldalainkon felhasználhatunk a nyíltság jelzésére, valamint útmutatót ad arra vonatkozóan, hogyan és milyen jogi eszközökkel lehet különféle adatainkat egyértelműen nyílttá tenni.¹⁸

7.1. A nyílt tudás definíciója¹⁹

[Rövidített változat]

Egy mű akkor nyílt, ha terjesztésének módja eleget tesz a következő feltételeknek:

- 1) Hozzáférés: a művet egészében kell elérhetővé tenni, egyszerűen kezelhető és módosítható formátumban, nem magasabb áron, mint ami a másolat előállításának ésszerű költsége. Ideális esetben a mű az interneten keresztül díjfizetés nélkül letölthető.
- 2) Továbbterjesztés: a licenc egyetlen felet sem korlátozhat abban, hogy egyes műveket önmagukban vagy különböző, forrásokot egyesítő összeállítások részeként mások számára szabadon vagy fizetés ellenében hozzáférhetővé tegyenek. A licenc nem állapíthat meg jogdíjat vagy bármilyen más díjat az ilyen értékesítéshez vagy terjesztéshez kapcsolódóan.
- 3) Újrahasznosítás: a licenc meg kell, hogy engedje a mű módosítását, származékos művek létrehozását és az ily módon létrejött, származékos műveknek az eredetivel megegyező feltételek melletti terjesztését.
- 4) Technológiai korlátozások tilalma: a művet olyan formátumban kell elérhetővé tenni, amely semmiféle technológiai korlátot nem emel a fenti felhasználások elé. Ez a nyílt dokumentumformátumok biztosításával érhető el. A nyílt dokumentumformátumok specifikációja nyilvános és ingyenesen elérhető, felhasználásuk sem fizetéshez, sem más feltételhez nem kötött.

7.2. Tartalom és adat²⁰

Tartalom (content) alatt az individuális adatokat értjük: például egy adatbázis egy rekordját (egy bibliográfiai rekordot), adat (data) alatt pedig az adatok együttesét, tehát az egész adatbázist. A két dologra, tehát egy konkrét adatbázis egészére, illetve a benne lévő egyes adatokra eltérő jogi szabályozást lehet alkalmazni

7.3. A nyíltság jelzésére használható ikonok²¹

Az Open Definition projekt által a nyíltság jelzésére kidolgozott ikonok a következők.

Az ikonoknak több (méretben és színben eltérő) verziója létezik.

7.4. A nyílt kapcsolt adatok (Linked Open Data, LOD) csillagos jelvényei²²

A Tim Berners-Lee által javasolt ikonokat, a nyílt adatokat szolgáltató oldalakon lehet elhelyezni az adatok nyíltságának és a kontextusba helyezettségének kifejezésére. Az alábbi táblázatban közölt leírások fordítása nem hivatalos, a szerzők által készített változat. Hűen kifejezi milyen lépésekkel juthatunk el a zárt adatformátumok világától a szemantikus weben is megosztható nyílt kapcsolt adatokig.

Ikon	Jelentése
	Webadat (bármilyen formátum) nyílt licenc nélkül
	Bármilyen formátumú adat közzététele az interneten nyílt licenc segítségével.
	Strukturált adat közzététele, mely egyben újrahasznosítható (pl. egy Excel tábla a képként beszkenelt táblázat helyett)
	Nyílt, jogi védelem nélküli formátumok használata (pl. CSV Excel helyett).
	URI használata az adatok azonosítására, így az emberek rá tudnak hivatkozni azokra, valamint RDF szolgáltatás is építhető az adatkészletre.
	Saját adatok összekapcsolása más adatforrásokkal, összefüggérendszerként kínálva ezzel az adatforrások között.

8. A W3C konzorcium ajánlásai

A jelvények által jelzett nyílt adatkezelési törekvésekhez csatlakoznak a W3C konzorcium ajánlásai, melyek a nyílt adatok előállításának főként a technikai dimenzióját tárgyalják (data on web best practices). 35 pontból álló ajánlásaikból csak néhány elemre hívjuk fel a figyelmet:

- adjunk leíró metaadatot;
- adjunk jogi nyilatkozatot;
- adjunk információt a minőségéről;
- kérjünk visszajelzést;
- használjunk géppel olvasható szabványos formátumokat;
- adjuk meg az adatokat többféle formátumban.

9. OpenGLAM mozgalom²³

A mozgalom célul tűzi ki a nyílt adatok publikálását a teljes közgyűteményi szféra (galériák, levéltárak, múzeumok és könyvtárak) területén. Erőfeszítéseik alapelveként az alábbiakat fogalmazzák meg:

- a metaadatok legyenek közkinccsé nyilvánítva az adott intézmény által;
- a közkinccs fogalmába tartozó művekről készült digitális másolat is legyen közkinccs;
- tegyünk erőteljes és kifejezett jogi nyilatkozatot a közkinccs állapot rögzítésére;
- használjunk géppel olvasható nyílt fájl formátumokat;
- vonjuk be a közönséget az adatok felhasználásába.

A célkitűzések rögzítése mellett honlapjukon a jó gyakorlatok bemutatásával is igyekeznek alátámasztani azok létjogosultságát.

10. Az Open Culture Data mozgalom²⁴

A civil mozgalomként induló szerveződés 2011-es megalakulásakor a kulturális szektorban felhalmozott adatok nyílttá alakítását tűzte ki célul, illetve a nyílt adatok kreatív újra felhasználásának elősegítését. Egy sikeres programozói verseny (hackathon) keretében 2012-ben 12 új kulturális alkalmazást sikerült fejleszteni a nyílt adatok kreatív kulturális célú felhasználása kapcsán. Sikerült létrehozni egy szilárd együttműködési hálózatot melynek tagjai a közgyűteményi szférában tevékenykedő szakemberek, szerzői jogi szakértők, a nyílt adatok szakértői valamint fejlesztő-programozók. Két év alatt 2013-ig további 27 alkalmazást fejlesztettek ki, 34 nyílt

formátumú kulturális intézményi nyílt adatkészletet tettek hozzáférhetővé. Alapelveként a következőket tűzték ki maguk elé:

- tudás és információ szolgáltatása a gyűjteményekről és művekről;
- mindenki használhatja, újra felhasználhatja, terjesztheti nyílt licencek segítségével az adatokat és információkat;
- szabványos digitális formában érhető el az adatok, mert ez teszi lehetővé az újra felhasználást,
- az adat szerkezete és a lehetséges felhasználások dokumentáltak;
- az adat szolgáltatója kész válaszolni az adat használatával kapcsolatos kérdésekre, támogatva ezzel az adatokat hasznosító alkalmazások fejlesztését;
- az adatkezelést megfelelő Creative Commons jogi nyilatkozattal támasztják alá. Másfajta nyilatkozat megfelelő a metaadatokra (CC0) és más a tartalomra (Public Domain Mark, Creative Commons Attribution (CC BY) vagy Creative Commons Attribution-ShareAlike (CC BY-SA);
- a fejlesztők előnyben részesítik azokat a lehetőségeket ahol a metaadat s a hozzá kapcsolódó tartalom egyaránt megtalálható. Az intézmények törekedjenek tehát lehetőség szerint kombinált adat- és tartalomszolgáltatásra.

11. Open Bibliographic Data Working Group

A nyílt bibliográfiai adat munkacsoportot a Nyílt Tudás Alapítvány hozta létre. A munkacsoport a következő elveket rögzítette a bibliográfiai adatok nyíltságával kapcsolatban.

Alapelvek²⁵

A bibliográfiai adatok előállítói – köztük a könyvtárak – fontos feladatot látnak el az emberiség tudásának fejlesztésében. Annak érdekében, hogy a társadalom ki tudja használni a bibliográfiai munka előnyeit, fontos, hogy a bibliográfiai adatok nyíltak legyenek, azaz hogy ingyen elérhetőek legyenek bárki számára bármilyen célból való (újra)felhasználásra.

A négy fő elv a bibliográfiai adatok nyíltságát illetően:

- 1) Egyértelmű és erőteljes jogi nyilatkozat szükségessége
Tegyünk egyértelmű és erőteljes jogi nyilatkozatot a bibliográfiai adat nyilvánosságra hozatalakor. A nyilatkozatnak pontosnak és visszavonhatatlannak kell lennie megfelelő, széles körben ismert

jogi eszközre támaszkodva. A nyilatkozat formája lehet a jogról való lemondás vagy valamilyen licencelés.

2) Megfelelő és széles körben ismert jogi nyilatkozatot tegyünk

Az adatokkal és a tartalommal kapcsolatos jogi nyilatkozatra alkalmas eszközök megtalálhatók a <http://www.opendefinition.org/licenses/#Data> oldalon. A következő jogi eszközök NEM alkalmasak a bibliográfiai adatokkal kapcsolatos nyilatkozatra: Creative Commons (*Kivéve a CC0 nyilatkozatot*), GFDL, GPL, BSD, ezért ezek használata semmiképp nem javasolt.

3) Megfelelés az Open Knowledge Definition előírásainak

Lényeges hangsúlyozni, hogy az Open Knowledge Definition értelmében nem szabad kikötéseket tenni a felhasználás módját, a felhasználói csoportokat illetően, és meg kell engedni a kereskedelmi felhasználást is. Minden ilyen korlátozás megakadályozza a bibliográfiai adatok hatékony integrálását más rendszerekbe.

4) Tegyük a bibliográfiai adatot közkinccsé

Amikor csak lehetséges, a bibliográfiai adatot tegyük közkinccsé a PDDL vagy a CC0 eszközök segítségével.

11.2. Miért tegyük nyílttá a bibliográfiai adatokat?

A bibliográfiai rekordok alapvető részei a kulturális javaknak. Ennélfogva a bibliográfiai rekordoknak is nyíltaknak, azaz a közösség számára mindenfajta korlátozás nélkül (újra)felhasználhatónak kell lenniük. A bibliográfiai adatok nyílttá tétele logikus kiterjesztése a könyvtárak közötti hagyományos együttműködésnek. A nyílttá tétel azonban nemcsak a könyvtárak közötti együttműködést erősítené, hanem kiterjesztené azt a könyvtáron túli világra is, és ezzel az együttműködés új távlatait nyitná meg. A könyvtáron túli együttműködés eredményei gazdaságosan újrafelhasználhatóak lennének a könyvtári világban is. A bibliográfiai adatok nyílttá tétele négy fő célt szolgál:

- biztosítja a bibliográfiai adatok teljes kihasználtságát;
- fenntartja és fokozza a könyvtárak fontosságát az adatoknak a világhálón és a szemantikus webben való láthatóvá tételével;
- kiszélesíti a bibliográfiai adatok készítésében, fejlesztésében és javításában való részvételt;

- lehetővé teszi új szolgáltatások és alkalmazások létrehozását a bibliográfiai adatok használatával a kutatók, a könyvtárhasználók és a széles közönség számára.

Az egyre nagyobb számban megjelenő nyílt adatok közvetlen előnyökkel járnak a könyvtárak számára. A könyvtári katalógusokat gazdaságosan ki lehet egészíteni más könyvtárakból származó (például besorolási vagy tárgyszó-) adatokkal. Ez növelné a könyvtári keresések eredményének információgazdaságát, és egyaránt szolgálná a könyvtárosok és a könyvtárhasználók érdekeit. A nyílt adatok segítségével a katalógus nemcsak más könyvtárak adataival, hanem a könyvtári világon kívüli intézmények (könyvkereskedők, kiadók, könyvbarátok weboldalai) és a tudományos világ adataival is gazdagíthatók lennének.

Az adatok láthatósága nagymértékben növelhető a nyílttá tételükkel, ezzel megnyitva az utat a bibliográfiai adatoknak a mély webből a felszíni webbe kerüléséhez. Ennek hatásaként a könyvtáron kívüli világ is készíthetne linkeket a bibliográfiai adatokhoz, ezáltal is fokozva a könyvtárak és a könyvtári adatok fontosságát.

- A keresési szolgáltatások bővítése mellett a bibliográfiai adatok nyílttá tétele az olvasókat is nagyban segítené a bibliográfiai adatok saját munkájukba való integrálásában.
- Könnyebben tudnának bibliográfiákat készíteni.
- A bibliográfiai rekordokat könnyebben lehetne a tanításban felhasználni.
- Fokozná a könyvtárak és a kutatás integrációját.

11.3 Az Europeana erőfeszítései a nyílt közgyűjteményi adatok aggregálása és szolgáltatása kapcsán

Az Europeana kidolgozta saját adatmodelljét (Europeana Data Model), mellyel a nyílt közgyűjteményi adatok összekapcsolását kívánja támogatni. Mintegy 3500 galériával, múzeummal, könyvtárral és levéltárral dolgoznak együtt és 50 nyelven körülbelül 53 millió adatobjektumot tesznek elérhetővé. Főszerepet kívánnak játszani az előző alfejezetben lefektetett célok megvalósításában. Az adatok összekapcsolására támaszkodva egységes kulturális ökoszisztéma keretei között az Europeana olyan értéknövelő szolgáltatásokat kíván kínálni, melyek haszna nemcsak európai szinten nyilvánvaló, hanem az egyes intézmények, illetve a felhasználók oldalán is megjelenik. Egyre emelkedik az európai közgyűjteményi szféra, illetve az egyes intézmények egyéni szintű társadal-

mi, szakmai elismertsége. Az Europeana fontos célkitűzése, hogy bátorítsák partnereiket adataik nyílt formájú közzétételére a szemantikus weben. Ennek számos előnye kínálkozik. Adatgazdagítás révén az intézmény saját metaadatállománya is bővíthet a külső forrásokban őrzött kultúrkincsből, miközben mások számára is lehetővé válik saját adataik gazdagítása a megosztott tartalmi erőforrásokkal. Az adatok összekötésével tágabb összefüggésrendszerbe lehet helyezni az egyes intézményekben őrzött kultúrvagyon elemeit. Javulhat az információfeltárás és visszakeresés minősége. Könnyebben lehet navigálni az egyes gyűjtemények között, másrészt a nagyközönség számára is egyértelműbbek az egyes dokumentumokhoz, múzeumi objektumokhoz tartozó leírások. A kultúrkincs soknyelvű visszakereshetőségét is új keretek között lehetne majd biztosítani. A végeredmény egy olyan összetett közgyűjteményi hálózat kialakítása, ahol a közkincsként megosztott adatvagyonból mindenki profitál, miközben új szolgáltatási minőség jön létre a hálózati szinten összegződő tudáskincsre támaszkodva.²⁶

Az Europeana át kívánja alakítani aggregátori gyakorlatát. Az egyes intézményekkel ápolt partnerségen túl egyre nagyobb hangsúlyt helyez az integrált rendszerek fejlesztőivel, üzemeltetőivel történő együttműködésre. Az MNM KK által a nyílt adatok szolgáltatására használt HunTéka rendszert fejlesztő Monguz Kft. is olyan megoldást tesz az Europeana munkatársaival együtt, mely könyvtárak és múzeumok széles köre számára tenné lehetővé nyílt bibliográfiai adataik megosztását egyszerűen és hatékonyan az Europeana felé az aggregátor partnerekkel megosztott felhőalapú infrastruktúra keretei között.²⁷

12. Nyílt bibliográfiai adat útmutató (Open Bibliographic Data Guide)²⁸

A JISC (Joint Information Systems Committee) által készített útmutató (amely furcsa módon mára már csak archív formában érhető el a világhálón, holott a teljes anyaga máig aktuális) bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a nyílt bibliográfiai adatok lehetőséget nyújtanak innovatív szolgáltatások létrehozására a kutatók, oktatók, tanulók és a könyvtárosok számára. A lehetőségeket 17 esettanulmány veszi számba. Az esetek ismertetése a következő szempontok szerint történik:

- az eset leírása;
- lehetséges indítékok;
- előnyök;

- következmények;
- jogi eszközök;
- praktikus tanácsok;
- költségek.

Az egyik példa az MNM KK-át közelebbről is érintő esetet mutatta be az adatok szemantikus weben történő publikálásáról (Publish open linked data for unspecified use).²⁹ Az előnyökről szóló fejezetben a könyvtárak szemantikus weben való megjelenésének két előnyét hangsúlyozzák: a könyvtárak fontosságát növeli a közösségen belül, mivel lehetőséget nyújt a fejlesztésekre, és növeli a könyvtár ismertségét, mert lehetőséget nyújt arra, hogy kezdeményezőként tartsák számon.

13. Jó gyakorlatok

Csak a legjelentősebb kezdeményezéseket említjük meg: British Library (National Bibliography dataset), észak-rajna-vesztfáliai központi iskolai katalógusát (Hochschulbibliothekszenrum des Landes Nordrhein-Westfalen, HBZ), a svéd közös katalógust (LIBRIS) és a Francia Nemzeti Könyvtár webes nemzeti bibliográfiai szolgáltatását (data.bnf.fr).

A Francia Nemzeti Könyvtár nemzeti bibliográfiai szolgáltatása, a data.bnf.fr projekt elnyerte az amerikai Stanford Egyetem tudományos könyvtári innovációs díját is.³⁰ A szolgáltatás a különféle francia és nemzetközi katalógusok és a francia digitális könyvtár (Gallica) adatait gyűjti össze. 2016. júniusi állapot szerint több mint kétmillió személyről, illetve szervezetről szolgáltatott strukturált információt.³¹ Az összes adat, beleértve a besorolási adatokat is, nyílt formában kerül publikálásra. A könyvtárak szabadon felhasználhatják az adatforrásokat, és hivatkozhatnak is azokra. A szolgáltatás szép példája a kulturális örökségre vonatkozó adatok nyílt, demokratikus hozzáféréseinek, illetve annak, hogy mekkora gazdasági erőforrást tud jelenteni egy ekkora újrafelhasználható közkinccs adattömeg.

A brit közszolgálati műsorszolgáltató, a BBC előbb kifejlesztette a maga nyílt adat platformját, majd intenzív együttműködésbe kezdett a brit közgyűjteményi szférával a nyílt adatokra alapozott szolgáltatások továbbfejlesztésére. A 2017. évi lipcei szemantikus web konferencia Linked Data-díját a *Research and Education Space* (RES) nevű projekt nyerte el,³² mely többek között a JISC-kel (The Joint Information and System Committee), a British Libraryvel és a British Museummal együttműködve a teljes brit oktatási szférának kínál az audiovizuális és szöveg alapú

digitális adattárakhoz minden eddigénél teljesebb és sokoldalúbb hozzáférést oktatási és kutatási célból. A nyílt metaadatokat és a hozzájuk kötődő tartalmat önálló platformon gyűjtik össze a könyvtárak, levéltárak, múzeumok galériák tartalmainak aggregálásával; majd a nyílt adatkincsre hozzáadott értéként különféle oktatási célú alkalmazásokat fejlesztenek.³³ Egyik első eredményként a brit oktatási szféra számára hozzáférhetővé vált a BBC archívumában található valamennyi Shakespeare-dráma felvétele a kapcsolódó irodalmi, történelmi dokumentumokkal együtt. (Szerzői jogi okok miatt kell az audiovizuális tartalom hozzáférést korlátozni, habár a leíró metaadatok nyílt formában kerülnek megosztásra a szemantikus webben).³⁴ Napirenden van az Europeana tartalmainak becsatornázása a RES platform keretei közé.

2011 októberében a CENL (Conference of European National Librarians) sajtóközleményt adott ki arról, hogy az európai nemzeti könyvtárak is támogatják a nyílt hozzáférés mozgalmát. Egyre több ország nemzeti könyvtára fogalmazza meg stratégiai céljaként a nyílt adatok publikálásának elősegítését. Magyarországon az OSZK is elindult ezen az úton katalógusának szemantikus webben történt publikálásával. Ezen a téren is adott a továbblépés lehetősége.

A Petőfi Irodalmi Múzeum³⁵ és az MNM KK rendszerszintű közkinccs nyilatkozatain kívül egyelőre csak kevés magyarországi implementációról beszélhetünk, ugyanakkor a nemzetközi szakirodalomban egyre hangsúlyosabban jelenik meg a bibliográfiai információszervezés, a nyílt kapcsolt adatok és a szemantikus web kapcsolatának bemutatása. Az utóbbi években a *Könyvtári Figyelő* hasábjain is egyre több figyelmet kapott ez a téma.³⁶

14. Kitekintés: nyílt adatok a régészet világában

A nyílt adatok kezelése utat tör magának a muzeológia különféle területein is. Jól mutatja ezt az a kiadvány, amely nyílt hozzáféréssel a DeGruyter–Saur kiadónál jelent meg nemrég (Open source archeology: ethics and practice).³⁷ A mű a régészet összefüggésrendszerében mutatja be a nyílt adatok előállításának és kezelésének eszméjét és gyakorlatát. A nyílt adatok előállítása és kezelése etikai dimenziójának tárgyalását követően konkrét eszközök és projektek bemutatása a gyakorlatban felhasználható példákat kínál a régészet területén. A kötet fő ereje abban áll, hogy az elméleti háttérrel társítja a technológiai fejlődés jelen állapotának bemutatásával és a nyílt adatok előállítása valamint megosztása konkrét lehetőségeinek felvázolásával.

15. Befejezés

A Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára a tanulmányban ismertetett alapelvek és ajánlások alapján, azokat maradéktalanul végrehajtva tette nyíltá adatait. A cikkben felsorolt törekvésekkel, példákkal, célkitűzések és eredmények bemutatásával voltaképpen a többi intézményt szeretnénk bátorítani arra, hogy egymással összefogva, illetve szakmai, informatikai fejlesztői partnereik segítségével támaszkodva, tegyék nyílt formátumban közzé adataikat. Nyissanak teret azok minél sokszínűbb, kreatív újra felhasználásának, hozzájárulva ezzel a magyar könyvtári és a tágabb közgyűjteményi szféra fejlődéséhez és elismertségének növeléséhez.

Bibliográfia

Az elektronikus források utolsó megtekintése: 2017. febr. 6. A cikk elektronikus változatát olvasva kérjük, hogy a weblinkeket másolják ki és új böngészőfülön nyissák meg, mivel azok a linkekre történő közvetlen kattintással számos esetben nem működnek.

BALTUSSEN, L. [et al.]: Open Culture Data: Opening GLAM Data Bottom-up. In Museums and the Web 2013, N. Proctor & R. Cherry (eds). Silver Spring, MD: Museums and the Web. Published January 31, 2013. <http://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/open-culture-data-opening-glam-data-bottom-up>

BBC RES projekt: <https://bbcarchdev.github.io/res/>

A BBC RES projekt 2016 -ban elért eredményeinek összegzése <http://res-project.tumblr.com/post/154758429738/a-review-of-the-year>

Creative Commons 1.0 közkinccs licenc: <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.hu>

Datahub adataggregátor-szolgáltatás: <http://datahub.io>

DUDÁS Anikó recenziója a Könyvtári Figyelő hasábjain az egyik legalapvetőbb kiadványról a bibliográfiai adatok és a szemantikus web kapcsán: <http://ki.oszk.hu/ki/2016/01/a-bibliografiai-informaciok-es-a-szemantikus-web/>

Europeana blogbejegyzés a formálódó új felhő alapú infrastruktúráról: <http://pro.europeana.eu/europeana-cloud/europeana-cloud-blog/europeana-cloud-shared-infrastructure-for-european-cultural-content> Europeana kalauz a Creative Commons licence használatához: <http://pro.europeana.eu/blogpost/creative-commons-licenses-are-great-but-how-to-use-them>

Az Europeana Linked Open Data platformjának áttekintő prezentációja az SWIB 2016 konferenciáról: <http://www.slideshare.net/HugoManguinhas1/entitifying-europeana-building-an-ecosystem-of-networked-references-for-cultural-objects>

Europeana portál: <http://www.europeana.eu>

Europeana Public Domain Charter: <http://pro.europeana.eu/publication/the-europeana-public-domain-charter>

A Francia Nemzeti Könyvtár szemantikus adatszolgáltatásának ismertetése <http://data.bnf.fr/about> áttekintés a fejlesztés menetéről: <http://data.bnf.fr/roadmap>

Az MNMCK nyílt bibliográfiai adatokról szóló webhelye: <http://mnm.hu/hu/muzeum/kozponti-konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>

Museum API: <http://museum-api.pbworks.com/>

Nyílt adatok megosztásának fajtáit jelző ikonok, jelvények: <http://opendefinition.org/buttons/> és <http://lab.linkeddata.der.ie/2010/lod-badges/>

Nyílt bibliográfiai adatok alapelvei: <https://web.archive.org/web/20160426071002/http://openbiblio.net/principles/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

Nyílt licenck: <http://www.opendefinition.org/licenses/>

OECD principles and guidelines for access to research data from public funding, 2007: <https://www.oecd.org/sti/sci-tech38500813.pdf> ; Open Data Commons-Legal tools for open data: <http://www.opendatacommons.org/>

Open Bibliographic Data Guide: <http://web.archive.org/web/20101117180937/http://obd.jisc.ac.uk:80/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

Open Bibliographic Data Guide- Published data for unspecified use: <http://web.archive.org/web/201011171811110/http://obd.jisc.ac.uk/archives/usecases/uc1-2> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

Open data szócikk a Wikipédián: http://en.wikipedia.org/wiki/Open_Data

Open Knowledge International: <http://okfn.org>

Open Science data szócikk a Wikipédián: http://en.wikipedia.org/wiki/Open_Science_Data

Openglam alapelvek: <http://openglam.org/principles/>

Panton principles: <https://pantonprinciples.org/>

Science commons, SPARC Announce new tools for scholarly publishing: <http://sciencecommons.org/resources/press-releases/scae-launch> - A nyílt tudás definíciója: <http://opendefinition.org/> ; magyar nyelvű verzió: <http://opendefinition.org/od/1.1/hu>

Semantics conference Linked Data Award- BBC RES. (2016): <https://2016.semantics.cc/projects/research-and-education-space-res>

Szerzői jogi kalauz: <http://opendefinition.org/guide/data/>

WILSON, Andrew T. – EDWARDS, Ben (ed.): Open source archeology: ethics and practice. DeGruyter–Saur, 2015. Letölthető ingyenesen pdf-ben <https://www.degruyter.com/view/product/460080?format=EBOK> és epub formátumban is <https://www.degruyter.com/view/>

<product/460080?format=EPUB>

Working Group on Open Bibliographic Data: <https://blog.okfn.org/category/working-groups/wg-open-bibliographic-data>

Jegyzetek

1. <http://mnm.hu/hu/muzeum/kozponti-konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>
2. <http://mnm.hu/hu/muzeum/konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>
3. A legkülönbözőbb adathalmazok széles körben használt bejelentő helye: <http://datahub.io>. A múzeumi adathalmazok speciális bejelentő helye: <http://museum-api.pbworks.com/w/page/21933420/Museum%C2%A0APIs>.
4. A történeti áttekintést, amire e fejezet támaszkodik, Németh Márton (még az Országos Széchényi Könyvtár munkatársaként) készítette el 2005-ben, nem publikált kéziratban. Fő forrása az open data és open science data címen közölt angol nyelvű wikipédia szócikkek voltak. https://en.wikipedia.org/wiki/Open_science_data
5. <http://www.oecd.org/sti/sci-tech/oecdprinciplesandguidelinesforaccesstoresearchdatafrompublicfunding.htm/>
6. <http://www.tbray.org/ongoing/When/200x/2006/07/28/Open-Data/>
7. <http://mx2.arl.org/Lists/SPARC-OAForum/Message/3767.html>
8. <https://pantonprinciples.org/>
9. <http://www.europeana.eu/>
10. <http://pro.europeana.eu/publication/the-europeana-public-domain-charter/>
11. <http://okfn.org/>
12. <http://www.opendatacommons.org/>
13. <http://www.opendefinition.org/>
14. <https://okfn.org/about/governance/annual-report-2009-2010>
15. <http://pro.europeana.eu/blogpost/creative-commons-licenses-are-great-but-how-to-use-them/>
16. <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/deed.hu>
17. <http://www.opendefinition.org/licenses/>
18. <http://www.opendefinition.org/licenses/>
19. <http://opendefinition.org/od/1.1/hu/>
20. <http://opendefinition.org/guide/data/> – What legal (IP) rights are there in data (and databases) fejezet
21. <http://opendefinition.org/buttons/>
22. <http://lab.linkeddata.der.ie/2010/lod-badges/>
23. <http://openglam.org/principles/>
24. <http://mw2013.museumsandtheweb.com/paper/open-culture-data-opening-glam-data-bottom-up/>
25. <https://web.archive.org/web/20160426071002/http://openbiblio.net/principles/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)

26. Az Europeana szemantikus webhez kötődő adat-aggregátori és adatkurátori terveiről, tevékenységéről lásd az SWIB 16 konferencia vonatkozó előadásának prezentációját: <http://www.slideshare.net/HugoManguinhas1/entitifying-europeana-building-an-ecosystem-of-networked-references-for-cultural-objects>
27. <http://pro.europeana.eu/europeana-cloud/europeana-cloud-blog/europeana-cloud-shared-infrastructure-for-european-cultural-cont>
28. <http://web.archive.org/web/20101117180937/http://jisc.ac.uk:80/> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)
29. <http://web.archive.org/web/20101117181110/http://obd.jisc.ac.uk/archives/usecases/uc1-2> (A link PDF dokumentumból nem működik: csak másolás, beillesztés módszerrel nyitható meg)
30. <http://data.bnf.fr/about>
31. <http://data.bnf.fr/roadmap> és <http://data.bnf.fr/about>
32. Semantics conference Linked Data Award- BBC RES. (2016): <https://2016.semantics.cc/projects/research-and-education-space-res>
33. BBC RES projekt: <https://bbcarchdev.github.io/res/>
34. Bishop, H. RES blog-Review of the year: <http://res-project.tumblr.com/post/154758429738/a-review-of-the-year>
35. <https://pim.hu/hu/kozkincs-nyilatkozat>
36. Itt csupán egyetlen példát említünk meg a számos közül, Dudás Anikó könyvajánlóját a témában megjelent talán leg-alapvetőbb nemzetközi kötetéről: <http://ki.oszk.hu/kf/2016/01/a-bibliografiai-informaciok-es-a-szemantikus-web/>
37. Open SourceArcheology: Ethics and Prectice. Andrew T. Wilson, Ben Edwards (ed.) Letölthető ingyenesen pdf-ben <https://www.degruyter.com/view/product/460080?format=EBOOK> és epub formátumban is <https://www.degruyter.com/view/product/460080?format=EPUB>

Beérkezett: 2017. február 6.

BIBFRAME a Nemzeti Múzeum Könyvtárában

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Szépművészeti Múzeum után a Magyar Nemzeti Múzeum Központi Könyvtára is megjelent a nyílt kapcsolt adatok világában: teljes katalógusát publikálta a szemantikus weben BIBFRAME formátumban. A MARC21 rekordokból kétmillió állítás és ötvenezer kapcsolat keletkezett a BNF, ISNI, LC NAF, VIAF, Wikidata forrásokhoz.

Az adathalmaz részletes leírása: <http://data.hnm.hu/set/colls/lib/bib/void-colls.html>;
SPARQL végpont: <http://data.hnm.hu/sparql/> (Graph IRI: <http://data.hnm.hu/colls/lib/bib/>);
CKAN leírás: <https://datahub.io/dataset/data-hnm-hu>; URI névkonvenció:
<http://data.hnm.hu/set/colls/uri.html>; Void fájl: <http://data.hnm.hu/set/colls/void-colls.ttl>.

A teljes adathalmaz (bibframe_ttl_2017_04.zip) Turtle szintaxissal letölthető:
<http://mnm.hu/hu/muzeum/konyvtar/nyilt-bibliografiai-adatok>.

Az egyes dokumentumok BIBFRAME alapú és hagyományos MARC alapú leírásai között kereszt-hivatkozásokat hoztak létre a magyar rekordokon az új formátum tanulmányozásárai.

BIBFRAME leírás: <http://data.hnm.hu/doc/colls/lib/bib/Instance/MNMKVT19563>,
hagyományos leírás: <http://data.hnm.hu/doc/colls/lib/bib/Instance/MNMKVT19563.opac>.

Az online katalógus felől a következő URL képzési szabályok érvényesek:

Hagyományos leírás: <http://link.hnm.hu/lib/bib/MNMKVT19563>;

BIBFRAME leírás: <http://link.hnm.hu/lib/bib/MNMKVT19563.rdf>

Az online katalógus felől a BIBFRAME leíráshoz a teljes megjelenítési oldalon található „bf:” ikonra kattintással is el lehet jutni. A fenti URL-ek a rekordazonosító ismeretében alkothatók meg, illetve a <http://link.hnm.hu/lib/bib/MNMKVT19563> típusú URL-ek kiolvashatók az online katalógus teljes megjelenítési oldalairól is.

A közzététel összetevői: NIIF felhő számítógép; Virtuoso adatbáziskezelő; ALIADA URI névkonvenció; Mongúz kft. link feloldó; @Cult slr. MARC-BIBFRAME konverzió.

A projekt sikeréért az említett cégeken kívül kívülről köszönet illeti *Idoia Murua Belacort* az ALIADA szoftver és a Virtuoso telepítéséért. (Visszajelzés küldhető: horvath.adam@hnm.hu)

Forrás: Katalist, 2017. május 4. Horváth Ádám tájékoztatása alapján